

DIE EKSISTENSIEFILOSOFIE VAN KARL JASPERS. ENKELE GEDAGTES.

(Wat hier in druk verskyn, is met geringe weglatinge en toevoeginge die inhoud van 'n voordrag wat in Mei 1951 te Kaapstad voor 'n filosofiese Kongres gehou is. Een van die temas onder bespreking was die Eksistensiefilosofie).

Hierdie artikel word die leser aangebied met 'n nederige apologie aan hom oor wie dit gaan. Om in 'n enkele artikel oor Jaspers te handel, is om waarskynlik 'n bietjie te veel te riskeer, selfs al word die Eksistensiefilosofie ook as 'n riskante Filosofie bestempel. Vir die belangstellende in die Filosofie, veral die Eksistensiefilosofie, kan dit tog die moeite loon om met Jaspers 'n bietjie kennies te maak aangesien hy onder die wysgere van die dag as een van die lede van die 'upper ten' gereken moet word.

Jaspers is Eksistensiefilosof by uitnemendheid en hy laat hom hierdie benaming ook welgeval. Met Sjestov, Marcel en Loen hoort hy tot wat ons kan noem die regtervleuel van die eksistensiefilosowe terwyl die linkervleuel verteenwoordig word deur Heidegger en Sartre. Sy denkbeelde moet na die beskeie sinswyse van die skrywer hiervan nooit van die volgende losgemaak word nie: 1.) sy wetenskaplike ontwikkelingsgang; 2.) die hoogspanninge en krisis wat die Europese kultuur sedert die jongste eeuwenteling ononderbroke kasty het; 3.) die verwoestende uitwerking van die tegniek tesame met die benouende en die vreesaanjaende gedagte van verdere moontlikhede; 4.) die invloed wat deur 'n groot wysgerige verlede op hom uitgeoefen is en in verband waarmee gedink word aan Plotinus en Bruno, Schelling en Herder, Kierkegaard en Nietzsche, Max Weber en Dilthey, om maar enkeles te noem, en 5.) Jaspers se persoonlike beskouing oor die roeping en die taak van die Filosofie, sy aanvoeling van die filosofiese problematiek en sy grondhouding teenoor die eksistensiële verbonden-hede. Die woord van Fichte, naamlik dat die Filosofie wat 'n mens kies, afhang van die soort mens wat jy is, geld in 'n buitengewone mate van Jaspers.

Sy akademiese loopbaan neem 'n aanvang as student in die Regte te München, daarna in die Geneeskunde in Berlyn, met promosie in die Psigiatrie. Jaspers is geen Doctoris Philosophiae nie. Dit reeds wek 'n mens se belangstelling, nie so seer omdat hy vanuit 'n ander vakgebied na die Filosofie oorgeskakel het nie, — ander het dit ook gedoen: Driesch en Whitehead, Kohnstamm en Münsterberg. Mach en

Avenarius, om maar enkeles te noem, het dieselfde pad geloop — maar omdat hy in sy ‚voor-filosofiese‘ stadium aangevoel het dat hy eintlik met ‚Ersatz‘ besig was. Temperamenteel en eksistensiële het hy harts-togtelik na die ware kommunikasie gehunker, aangedryf deur ’n besef van menslike eindigheid en verganklikheid en verder angewakker deur die werklikheid van die eensaamheid en skuldbesef waarvoor hy as jeugdige reeds geplaas was. In sy *Mein Weg zur Philosophie* (1951) lig hy gedeeltelik die sluier hieroor: „Als Schüler des Oldenburger humanistischen Gymnasium in den neunziger Jahren des vorigen Jahrhunderts geriet ich in Konflikt mit der Schulleitung. Ich verweigerte gegenüber der vernünftigen Anordnung eines Lehrers den blinden Gehorsam. Ich trat ferner in keine der drei Schülerverbindungen ein, weil sie ihre Mitglieder nach Standesunterschieden aufnahmen und sich gegeneinander abschlossen. Vernunft und menschliche Kommunikation begehrte ich—sie blieben ein Ziel meines Philosophierens bis heute. Der Direktor aber sah fälschlich in beiden Handlungen den Geist einer politischen Opposition. Die Lehrer wurden angewiesen, ein wachsames Auge auf mich zu haben. Die Klassenkameraden — staats- und militärfromm — hielten icht mit mir. In den zwei letzten Schuljahren stand ich allein. Die Einsamkeit war nun das Problem.“ (Rechenschaft und Ausblick: 323). Sy München-jare was grootliks doelloos; hy het hom oor alles behalwe sy studie in die Regte bekommer. In Berlyn het hy op ’n goeie dag op straat aan ’n medestudent uit die Münchenjare gesê: „... ich studiere jetzt Medizin. Er: nun, für eine Weile ist auch das mal ganz interessant. Noch fühle ich, wie mich das Wort traf. Ich sagte zwar nichts, aber dachte: wie, alles nur für eine Weile, alles nur ein Spiel? . . . Ich wollte wissen, was Realität ist. Reisen und Umgang mit Menschen gnügten nicht. Schöne Bücher lesen, Kunst sehen, das konnte sogar verführen. Man muss etwas lernen, etwas können, sonst lebt man im Schein. Was man in Laboratorien und Krankenhäusern erfährt, das bedeutete mir damals zugleich die Realität. Sachnähe begehrte ich, mich selbst zu überzeugen und nicht nur den Lehrbüchern zu glauben.“ (Ibid. 326-327). In 1913 het hy die beroemde Husserl ontmoet met wie se denkbeelde hy sedert 1909 kennis gemaak het. Laasgenoemde het hom gefelisiteer dat hy in ’n studie oor sintuiglike illusies en waandenkbeelde die fenomenologiese metode op so ’n voortreflike wyse toegepas het. Maar Jaspers was in Husserl bitter teleurgesteld, veral omdat laasgenoemde ergerlik was om deur kritici met Schelling vergelyk te word. Dienaangaande skrywe Jaspers as volg: „Mir wurde damals deutlich, welcher radikaler Unterschied sei zwischen eigentlichen Wissenschaften und Philosophie. In den Wissenschaften gelangen wir zu zwingendem, allgemeingültigen und faktisch anerkanntem Wissen, — aber um den Preis, immer im Partikularen, mit je besonderer Methode auf besondere Gegenstände unter bestimmten Voraussetzungen gerichtet zu sein. Die Philosophie erhellt

den Lebensgrund, das was ich selbst bin und will, und was an den Grenzen fühlbar wird, — aber um den Preis, bei wesentlicher, ja allein wesentlicher Wahrheit in den Aussagen keine zwingende, allgemeingültige Erkenntnis zu bringen. Die Phänomenologie für Philosophie zu nehmen, schien mir aus dem Ethos der Philosophie verwerflich. Im Philosophieren kommt man nicht voran durch ein Blicken auf Phänomene, als ob man als Zuschauer sich verhalte wie in den Wissenschaften, sondern nur durch ein Denken, das zugleich ein inneres Handeln ist." (Ibid. 328). Maar voorlopig genoeg hiervan.

Uit sy vertrouwdheid met die psigiatriese teorie en praktyk het sy eerste groot wetenskaplike publikasie die lig gesien, naamlik die *Allgemeine Psychopathologie* van 1913. In die beoefening van die Psigiatrie het hy met die lewende mens in sy bestaansworsteling, wel in gederaleerde verband te doen gekry. Nou is dit m.i. geen groot sprong om vanuit die Psigiatrie en die Psigo-patologie na 'n Filosofie op eksistensiële bodem oor te skakel nie. Reeds sedert 1913 het hy hom aan die Filosofie gewy en sedert 1920 hoogleraar in hierdie vak te Heidelberg geword. Soos bekend is, doseer hy vanaf 1948 te Basel. Dit mag miskien hier bygevoeg word dat Jaspers nooit ondersteuner van die Nazi-ideologie was nie, dat hy heelwat daaronder te verduur gehad het en dat hy na beëindiging van die vyandelikhede nie alleen een van die eerstes was wat in sy pos herstel is nie, maar reeds in 1946 te Geneve in 'n Internasionale Kongres opgetree het.

Alvorens die een en ander van sy wysgerige denkbeelde mee te deel, is dit nodig om kortliks verdere aandag aan sy beskouinge betreffende die taak van die Wysbegeerte te skenk want dit is gewoonlik eers wanneer 'n mens ten naasteby weet wat iemand onder Wysbegeerte verstaan, dat sy filosofering begryp en na waarde beoordeel kan word. Enkele aanhalinge te dien effekte sal die nodige lig werp. „Philosophie ist das denkende Vergewissern eigentlichen Seins." (Philosophie: 32). „Philosophieren ist der Grund für das eigentliche Sein des Menschen" (Die geistige Situation der Zeit: 157). „Philosophie erwuchs mir aus der Betroffenheit im Leben selbst. Philosophisches Denken ist Praxis, aber eine einzigartige Praxis. Philosophische Meditation ist ein Vollzug, indem ich zum Sein und zu mir selbst komme, nicht ein indifferentes Denken, bei dem ich unbeteiligt mit einem Gegenstand mich beschäftige. Blosszes Zuschauen wäre nichtig. Auch wissenschaftliches Wissen, wenn es Gehalt hat, ist nicht beliebiges Betrachten von Beliebigem; denn die kritische Objektivität wesentlichen Wissens wird als Praxis erst philosophisch im inneren Handeln erworben. Philosophie als Praxis bedeutet nicht ihre Einengung auf Nützlichkeit und Anwendbarkeit, etwa auf das, was der Entwicklung der Moral dient oder gelassene Seelenzustände bewirkt. Das Erdenken von Möglichkeiten für einem endlichen Zweck, für den ich Erkenntnis als Mittel anwenden will, ist technische, nicht philoso-

phische Praxis. Philosophieren ist die Praxis meines denkenden Ursprungs selbst, mit dem ich im einzelnen Menschen das Wesen des Menschen in seiner Ganzheit verwirklicht. Diese Praxis entspringt aus dem Leben in jener Tiefe, wo es die Ewigkeit in der Zeit berührt, nicht schon in der Vordergründen, wo es in endlichen Zwecken sich bewegt, wenn jene Tiefe auch für uns nur in den Vordergründen zur Erscheinung kommt. Daher ist die philosophische Praxis allein in den Höhepunkten des persönlichen Philosophierens ganz wirklich, im objektivierten philosophischen Denken aber ist Vorbereitung für und Erinnerung an sie. In den Höhepunkten ist die Praxis das innere Handeln, in dem ich ich selbst werde, ist sie das Offenbarwerden des Seins, is sie die Aktivität des Selbstseins, die sie doch zugleich ganz als die Passivität des sich Geschenktwerdens erfährt. Das Geheimnis dieser Grenze des Philosophierens, wo allein Philosophie wirklich ist, wird in der Ausbreitung der philosophischen Gedanken im Werk immer nur umkreist — Weil die Grundfragen der Philosophie als Praxis dem Leben erwachsen, ist ihre Gestalt jeweils der geschichtlichen Situation angemessen. Aber diese Situation steht in der Kontinuität der Überlieferung. Die früher gestellten Fragen sind noch die unserigen, zum Teil met gegenwärtigen bis in die Worte über Jahrtausende identisch, zum Teil ferner und fremder, so dasz sie erst durch eine Übersetzung uns zu eigen machen." (Über meine Philosophie: 341-342). „Philosophie ist das Denken, in dem ich des Seins selbst inne werden durch inneres Handeln; oder: sie ist das Denken, das den Aufswung zur Transzendenz vorbereitet, erinnert und in hohen Augenblick selber vollzieht als ein Denkendes Tun des ganzen Menschen" (ibid. 350). Die voorgaande enkele aanhalinge behoort voldoende te wees om te laat blyk dat Jaspers die filosofering as 'n intiem persoonlike aangeleentheid sien wat sy voltrekking vind in die worstelende soektog na kosmiese selforiëntasie en die daadwerklike veenseelwiging met die groeiende uitkomst wat uit hierdie worstelende tweegesprek plaasvind.

In sy „psigiatriese jare" is van eksistensiële denke in die strenge sin van die woord eintlik nog geen sprake nie. Die gedagtesfeer daarvan loer egter reeds om die hoek. In beide die Psigiatrie en die Psigopatologie wat vir hom geen natuurwetenskappe nie, maar suiwer geesteswetenskappe is, gaan dit om die *Mens*, nie om siektes in abstracto nie, maar om *siek mense*. Hierdie menswees, siek of gesond, kan alleen „geken" word wanneer die uitdrukkingsvorme daarvan deur ons begryp of minstens probeer begryp word. Wanneer dit om die mens gaan, word meer as kousale verklaring vereis, te wete genetiese begryping, die verplasing in die situasie van 'n ander. Wat Jaspers wil doen, is om met elkeen in sy situasie te gaan staan om sodoende tot bestaansverheldering te geraak. 'n Mens moet probeer begryp waarom iemand hom in 'n bepaalde situasie skaam of verheug. Die

genoemde verskynsels kan wel kousaal verklaar word, hoewel die begryping daarvan steeds nog resteer. Anders gesê: die kwantitatiewe moet deur die kwalitatiewe vervang of minstens aangevul word. Dit beteken tegelyk dat in die plek van 'n formule, die ideaal-tipesie of bepaalde begrypende strukture te staan moet kom. Die enkel-net-geleerde man wel verklaar, maar hy begryp nog nie noodwendig nie. Hieruit is dit reeds duidelik dat Jaspers se wetenskapsbegrip ten aansien van die lewensverskynsels en van mensebestaan überhaupt geen beskouing van die lewe en van menswees van buite af is nie, maar 'n vervangende beskrywing deur sinbegrypende nabelewing van binne-uit. Die mens is en bly steeds die mens wat hy ondersoek. Chesterton het eenmaal gesê „A man can understand a great deal of anthropology merely by being a man. He is himself the animal which he studies.” Indien dit nou so is dat die mens is wat hy ondersoek, wie is hy dan en wat beteken dit dat hy is? Onder so 'n vraagstelling is die eksistensiële-antropologiese probleem reeds geformuleer.

Vanaf die verskyning van die *Psychologie der Weltanschauungen* van 1919 begin die denker in eksistensiële verband al duidelik te spreek. Dit is dan ook eintlik geen psigologie wat hierin aangebied word nie, maar bedekte Filosofie. Die werk is 'n grootse poging om die besondere wêreldbeskouing op grond van die geestelike houding van die betrokke aanhanger begrypbaar te maak. Die verskillende moontlike wêreldbeskouinge is soveel maniere om in die wêreld te wees. Die wêreldbeskouer is in werklikheid geen teoretiese dwarskyker wat 'n sienswyse ten beste gee nie, maar dit is 'n *individuele* mens wat vanuit 'n bepaalde situasie in 'n bepaalde verhouding tot die wêreld staan en vir hierdie verhouding die juiste uitdrukking soek. Dit gaan om aktiewe meebelewing, om eksistensie en kommunikasie. Enige denker bevind hom êrens tussen twee wêrelde: 'n empiriese en 'n intelligibele. Sy eksistensie is 'n grenssituasie tussen wat is en wat behoort te wees. Vanuit hierdie situasie is daar drie moontlikhede: 'n skeptiese of nihilistiese houding, 'n heen-en-weer beweeg tussen eie bestaan en die begrensde en 'n deurbreking van die grense van die voorwerplike. Die laasgenoemde is die houding van die vrye mens wat 'n oneindige taak voor hom sien. Hierdie deurbraak is 'n deurbraak uit hoofde van die verpligtinge van die vryheid. Die laasgenoemde is geen voltooide besit nie, maar 'n drang tot handeling uit die eksistensiële en wortelende in die diepere lae van die persoonlikheid. Dit is 'n lewe van beslissing op beslissing, die aanvaarding van die gebondenhede wat deur grenssituasies teweeggebring word maar juis op grond van hierdie grenssituasies te kommunikeer en via kommunikasie 'n deurbraak in die gebied van die gans andere te bewerkstellig.

Jaspers is kind van sy tyd en man van liberale tradisie, iemand met 'n sensitiewe en ontvanklike gemoed vir wat met hom, om hom en in hom plaasvind. Hy filosofeer teen 'n tydagtergrond binnekant

'n psigose waarin die westerse kultuur hom bevind. Hieruit mag nou geensins afgelei word dat sy filosofering, en die hele Eksistensiefilosofie überhaupt, 'n modefilosofie of die sogenaamde spreekbuis van ons tyd sou wees nie, sodat wanneer die sogenaamde krisis waarin die Aandland verkeer, eventueel verby sou wees, sy filosofering en dié van sy medestanders dan iets van die verlede sou wees nie. Wie so oordeel, oordeel m.i. heeltemal verkeerd en wat nog erger is: so iemand ken nie die geskiedenis van die Wysbegeerte van die Weste nie. Jaspers is deurgaans meer as studeerkamergeleerde: hy is volle Europeaan en daarby denker in verantwoordelikheid. Sy filosofering is buitengewoon terapeuties, want telkens herinner hy die mens aan homself om weer bokant homself uit te kom, vandaar sy omskrywing van die Eksistensiefilosofie as die filosofie van menswees wat weer bokant die mens uitstyg.

Sy eksistensiële houding is 'n felle protes teen die geweldige ont-humanisering van alle fasette van die bestaan van die mens. Dit spreek besonder sterk uit sy geskrif van 1931, naamlik *Die Geistige Situation der Zeit*. Hierin praat hy van 'n tweede deurbreking van die natuur. Die eerste was die uitvinding van werktuie om die natuur aan menslike behoeftes diensbaar te maak, die tweede die omskepping van hierdie planeet in 'n reuse fabriek vir massaproduksie en -reproduksie. Verwondering en verbasing wat die eerste voorwaardes vir eksistensie is, is deur saaklikheid vervang. Alles is op korttermyn bereken. Die waaragtige sin van menswees word genivelleer; alles word in die patroon van 'n middelmatigheid gestop en oral word dit gedoen, want die wêreld het slaapplek en kaserne geword. Die lewe is 'n vorm van erotiese roes, die higiëne rek die lewe to by sy breekpunt, die lewensverwagting styg, terwyl algemeen geredeneer word dat apparaat en tegniek veiligheid bied. Skuld en sterwenswerklikheid moet teen elke prys vergeet word. Opvoeding neem nie meer die vorming van die sedelike en die eksistensiële persoonlikheid vir sy eerste en belangrikste rekening nie, maar is op die produksie van 'n gemiddelde ingestel. Daar bestaan 'n afgodiese verering en verheerliking van die verlede maar tegelyk 'n weiering om deur die idee uit die verlede tot waaragtige eksistensiële daadkrag opgewek te word. Ons het met 'n geloofslose mens te doen; selfs die religieuse geloof is blote troos en gewoonte, vandaar dat so baie geïmponeer word deur die leuse: terug van die gees na die drif van die liggaam. Met psigo-analise regverdig 'n mens blykbaar jou instinkte en met 'n eensydige antropologie die vermeende superioriteit van jou eie ras. Die onselfstandige massamens waaroor Ortega Y Gasset hom ook so skerp uitlaat, is deesdae besig om elke heerskappy van die mens oor homself te vernietig en om die eise van God te verkrag. Ons word deur 'n soorteksistensiële „plebejerdóm" bedreig.

Met byna profetiese aksent wys hy daarop dat die mens in hierdie delirium homself moet bly deur homself te word en onder die besef

moet kom dat mensebestaan nie tot die meganiese gereduseer kan word nie. 'n Nuwe adel moet by mense gewek word, mense wat gewillig is om hulle in vryheid self te bind. Hiervoor is drie dinge nodig: eerbied as hoogste kenmerk van die ware humaniteit, konsentrasie in die wil tot arbeid in verantwoordelikheid en eksklusiwisme in die geslagtelike liefde. Twintig jaar later herhaal hy in sy *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte* dieselfde appél. „Die Grundparadoxie unserer Existenz, nur in der Welt über die Welt hinaus leben zu können, wiederholt sich im geschichtlichen Bewusstsein, das sich über die Geschichte erhebt. Es gibt keinen Weg um die Welt herum, sondern durch die Welt, keinen Weg um die Geschichte herum, als nur durch die Geschichte . . . Es kommt an auf der Anspruch an Gegenwärtigkeit als Ewigkeit in der Zeit" (339). Vir elkeen geld die vraag: waar staan jy en wat is jy bereid om te doen?

Oor die haas onoorsigtelike, maar deurgaans imponerende reeks werke vanaf die verskyning van sy magistrale *Philosophie* in 1932 en sy *Rechenschaft und Ausblick* van verlede jaar, kan maar enkele opmerkinge gemaak word wat inderdaad meer verontregting as 'n tot-sy-reg-laat-kom van hierdie gevierde denker moet wees. Die omvattende geheel is so goed as 'n konsekwente poging om antwoord op drie fundamentele vrae te gee, naamlik: 1) *Waar is ek?* 2) *Wie is ek?* en 3) *Wat is en moet wees?* Die aanhoudende soektog om 'n antwoord op hierdie drie vrae beliggaam vir Jaspers die probleem waarvoor die wysgeer gedurig geplaas is en waarop hy steeds geen afdoende nie, maar wel soekende antwoorde moet gee. Die geld nie alleen vir die wysgeer nie, maar vir elke in verantwoordelikheid denkende mens.

Die kritiese leser sal meteen agterkom dat tussen die Jasperse problematiek en dié van Kant 'n besondere parallelle bestaan. Vir Kant moet die Wysbegeerte op drie vrae antwoord gee: 1) wat kan ek ken? 2) wat moet ek doen? en 3) wat mag ek hoop? Hierdie drie kan saamgevat word in die een vraag: Wat is die mens? Filosofering op eksistensiële basis en wat in transendering voltrek word, val by Jaspers in drie afdelings uiteen, naamlik: 1) Wêreldoriëntering (*Weltorientierung*) — die vraag *Waar is ek?* 2) Bestaansverheldering (*Existenz-erhellung*) — die vraag: *Wie is ek*, en 3) Metafisika (*Metaphysik*) of die antwoord op die vraag wat is en behoort te wees. Die tweede afdeling behels die probleem van die vryheid en die derde dié van die onsterflikheid of God. Die genoemde drie vrae vorm ook die agtergrond waarteen die oorsprong van die filosofiese probleem hang. Die omvattende filosofering by Jaspers wortel in die menslike bestaan maar eindig nie in die bestaan van die mens sonder meer nie. Dit is asof daar gedurig 'n deurbraak uit die ewigheid in die tyd is. Die verworteling van die filosofering in die menslike bestaan is alleen moontlik vanweë die feit dat dit slegs die mens is wat kan filosofer en wel 'n filosofering vanuit moontlike eksistensie, naamlik die moont-

likheid om van 'n mens se vryheid gebruik te maak. Moontlike eksistensie is dus gebruikmaking van 'n mens se vryheid om jouself aan jouself te bind ten einde jouself te oorskry. Oor elkeen van hierdie drie afdelings of wyses van filosofering moet tans enkele opmerkinge gemaak word. Vooraf moet nog net daarop gewys word dat Jaspers steeds in die eerste en derde persoon enkelvoud filosofer waaruit meteen blyk dat filosofering steeds 'n individuele aangeleentheid is en dat daar altyd kommunikasie of 'n ,jy' by die saak betrokke is.

Die drang tot wêreldoriëntering of die antwoord op die vraag *Waar is ek?* Jaspers laat duidelik blyk dat die vakwetenskappe nie met die syn as syn te doen het nie en dat hulle ook nie die vraag na die syn kan stel nie, laat staan nog om hierdie vraag te beantwoord. Vakwetenskaplike ondersoek is nogtans 'n natuurlike en 'n geregverdigde aangeleentheid want die mens as selfbewuste wese wat kan sê dat hy is, verwonder hom oor hierdie ,vorhandenes Weltsein', hierdie om my en teenoor my tyd-ruimtelike wêreld met sy veelheid en sy verskeidenheid. Die afsonderlike wetenskappe deurvors hierdie voorwerplike wêreld; hulle verskaf insig langs die weg van kousale verklaring. Maar elke poging om 'n geslote gedagtestelsel tot stand te bring, het misluk, eenvoudig omdat dit tot mislukking gedoem is. In my verbasing oor wat voorhande is, stel ek die vraag na die syn. Spoedig maak ek egter die ontdekking dat vakwetenskaplike ondersoek geensins met die syn as sodanig besig is nie, maar enkel met die synde. Dienaangaande kan algemeengeldige wete verskaf word. Die verkreë insigte gee my egter geen antwoord op die vraag waar ek is nie. Vakwetenskaplike ondersoek bly voorwerplike ondersoek, d.w.s. objek-ondersoek. En tog bly die aloue vraag staan, naamlik: wat is die syn? Waarom is daar iets en nie niks nie en wat is hierdie iets wat is? Hierdie vrae word vanuit 'n bepaalde situasie gestel. „Ich stelle sie aus einer Situation heraus, in der ich mich, herkommend aus einer Vergangenheit, finde" (Philosophie: 1). Wetenskaplike wêreldoriëntering moet vroeër of later deur filosofiese wêreldoriëntering oorwin word. Wat is hierdie laaste? „Philosophische Weltorientierung fasst nicht letzte Ergebnisse der Wissenschaften zu einem einheitlichen Weltbild zusammen, sondern zeigt die Unmöglichkeit eines solchen gültigen Weltbildes als des einen und absoluten; sie sucht die Fragwürdigkeit der faktischen Weltorientierung" (ibid. 26). Deur hierdie soort oriëntering oriënteer ek my nie meer in die wêreld nie, maar oor die wêreld. Hiermee word die ,gekende' objeksyn van die vakwetenskappe getransendeer waardeur die geslotenheid en die gegrepenheid van die vakwetenskaplike ondersoek in hierdie subjek-objekrelasie oorwin word. Die filosofiese wêreldoriëntering is 'n transendering van die voorwerplike na die nie-voorwerplike. Hierdie transendering baan die weg na die eksistensie want dit lei tot 'n oorwinning van die gegrepenheid in hierdie subjek-objekrelasie. In werklikheid vind die weg na myself

plaas wat op sy beurt die weg na die syn is. Transendensie van die voorwerplike na die nie-voorwerplike is 'n oorskryding na myself as moontlike eksistensie.

Die drang tot bestaansverheldering of die vraag *Wie is ek?* Soos gesê is, beteken filosofiese wêreldoriëntering in werklikheid om op jouself teruggegooi te word. In hierdie terugwerping gaan dit nie meer om die Dasein of die voorwerplike nie, maar om die persoonlikheid en sy vryheid. Dit is sy eksistensie. Laasgenoemde kan verskillend omskrywe word. Eksistensie is 'n houdingsbepaling in hierdie wêreld, 'n keuse, 'n beslissing om te eksisteer of nie te eksisteer nie. In my soektog na oriëntering oor die voorwerplike Dasein waarby ek na my liggaamlikheid ook betrokke is, maak ek die unieke ontdekking dat ek met die vraag na waar ek is, eintlik met myself besig is. Ek filosofeer vanuit 'n bepaalde situasie wat ek eenvoudig moet deurlê (erleiden). Hierdie situasiegebondenheid word nou tot voorwerp van wysgerige besinning gemaak. Die gee aanleiding tot bestaansverheldering. Ek word hiertoe gedwing omdat ek, behalwe dat ek situasiegebonde bly, ook aan grenssituasies uitgelewer is. Hulle staan as mure, as finale versperrings waarteen ek magteloos is en waarteen ek futiel veg. Hulle is egter wesenlike konstituente van my bestaan; hulle is grense wat my in my diepste wese bepaal. Vanuit die ewige gevangenskap is daar net een uitkoms met een resultaat, naamlik mislukking of stranding (scheitern). En let wel: scheitern is die laaste. Voorbeelde van sulke grenssituasies is my historisiteit wat as fundamentele grenssituasie gekwalifiseer moet word. Ek word gedwing om my historisiteit op my te neem. Hierdie aanvaarding is 'n stellingname, 'n eksistensiële houding teenoor my feitlikheid. My gebondenheid en my vryheid word verenig; in my bepaaldheid bepaal ek myself. Deur my historisiteit is ek verlede-gebonde, maar deur moontlike eksistensie, d.w.s. deur gebruikmaking van my vryheid of die verwerkliking daarvan in 'n vrye uit- of inwendige daad in kommunikasie met 'n ander, transendeer ek hierdie gebondenheid sonder dat ek dit egter kan ontvlug. Naas my historisiteit is daar ook nog die ander grenssituasies, naamlik dood en lyding, stryd en skuld. Die eerste twee is meer van 'n passiewe aard want hulle lê in my bestaan deurengestrem, terwyl die laaste paar van 'n aktiewe aard is want ek handel daarmee en sou ek nie daaraan meedoen nie, eksisteer ek eenvoudig nie. Die belewing van grenssituasies en eksistensie is dieselfde. Ek eksisteer derhalwe eers wanneer ek vanuit my grenssituasies filosofeer, d.w.s. bewus word van die gebrokenheid, die nietigheid en die verganklikheid van alles wat is en daarby my gedoemdheid tot stranding. „Situation wird zur Grenzsituation, wenn sie das Subjekt durch radikale Erschütterung seines Daseins zur Existenz erweckt.” (ibid. 49). By die eksistensiële proses met die oog op bestaansverbetering is daar van logiese deursigtelikheid hoegenaamd geen sprake nie. Alles is a-logies. Hier berus alles op keuse en beslis-

sing, en beroep mens jou op jou oortuiging of kom jy onder die eise van behoorlikheid te staan. In hierdie bestaansverheldering is 'n mens met egte filosofering besig. Dit is 'n poging om jouself te vind en te sê wie jy is. Ek is wel van myself bewus want ek kan sê dat ek is. Maar hierdie ,ek' ken ek tog nie. Die enigste selfkennis geskied langs die weg van beslissinge wat geneem word en soos dié in kommunikasie tot uiting kom. Hierdie by-mekaar en die met-die-medemens-verkeer, behoort volgens Jaspers tot die oorspronklike situasies van menswees. Wat ek is, word ek my nie as geïsoleerde wese bewus nie. Ek ervaar myself in kommunikasie. „Dass ich selbst bin, ist mir nie gewisser, als wenn ich in voller Bereitschaft zum Anderen bin, so dass ich ich selbst werde, weil im offenbarenden Kampfe auch der andere er selbst wird.“ (ibid. 14). Om te herhaal: eers deur bemiddeling van 'n ander kom 'n mens in 'n bepaalde situasie tot homself. Hierdie gedagte van kommunikasie is so fundamenteel in die Jasperse denke dat hy hier liewer self aan die woord gestel kan word: „These meines Philosophierens ist: Der einzelne Mensch für sich allein kann nicht Mensch werden. Selbstsein ist nur in Kommunikation mit anderem Selbstsein wirklich. Allein versinke ich in dumpfe Verslossenheit, nur gemeinsam mit dem Andern vermag ich offerbar zu werden in der Bewegung gegenseitigen Aufschliessens. Die eigene Freiheit kann nur sein, wenn auch der andere frei ist. Isoliertes oder sich isolierendes Selbstsein bleibt blosze Möglichkeit oder verschwindet ins Nichts. Alle Veranstaltungen, die unter unausgesprochenen Voraussetzungen und mit uneingestanden Grenzen einen beruhigenden Kontakt zwischen Menschen bewahren, sind zwar unumgänglich für das gemeinschaftliche Dasein, darüber hinaus aber verderbliche Verschleierungen, die Wahrheit im Offenbarwerden des Menschseins verhindern durch ein täuschende Zufriedenheit.“ (Über meine Philosophie: 352). 'n Mens filosofer vanuit jou situasie wat 'n grenssituasie tussen Dasein en waarde is. Om te filosofer, beteken om inwendig te handel en te beslis: dit doen ek want dit is goed en dit laat ek want dit is nie bevorderlik nie. Maar hierdie daad van beslissing of van keuse is maar weereens 'n mislukking en 'n terugval. Om te filosofer, beteken ook om rekenskap af te lê van my oortuiging teenoor myself en 'n ander. Dit is individueel en persoonlik en mis dus enige teken van algemeengeldigheid en noodwendigheid. Filosofering word in 'n dialoog voltrek: die ek en die jy, daarom dat egte filosofering kommunikatief van aard is. Dit is 'n verantwoording teenoor 'n ander uit hoofde van jou eie gevangenskap in grenssituasies en jou gedoemdheid tot stranding wat helaas ook sy deel is. Maar allermens moet hieronder verstaan word dat die een vir die ander 'n soort Jobstrooster is. Dit is in werklikheid die teenoorgestelde. Kommunikasie is verantwoordelikeitsaanvaarding teenoor 'n ander; via 'n ander word ek van myself bewus en het ek deel aan die intelligibele waarderyk. In my verhouding tot 'n ander word ek van my skuld en

my nietigheid bewus. Dit is dus 'n beleving van grenssituasies en dit is eksistensie.

Die eksistensie is nie objektiveerbaar nie en as sodanig ook nie definieerbaar nie. Dit moet in ieder geval skerp van die Dasein, die 'ek is' onderskei word. Die 'ek is' is die medium vir moontlike eksistensie terwyl bestaansontleding as voorwaarde vir bestaansverheldering dien. Eksistensie is die oorsprong waaruit ek dink en handel en wat in die bestaansverheldering des te duideliker word. Die eksistensie is egter geen bron van kennis in teenstelling met die verstand nie. Beide werk saam en vul mekaar aan. „Existenz wird nur durch Vernunft sich hell; Vernunft hat nur durch Existenz Gehalt . . . Existenz, angewiesen auf die Vernunft, durch deren Helle sie erst Unruhe und den Anspruch der Transzendenz erfährt, kommt unter dem Stachel des Fragens der Vernunft erst in ihre eigentliche Bewegung. Ohne Vernunft ist Existenz untätig, schlafend, wie nicht da." (Vernunft und Existenz: 48). Eksistensie is vryheid, keuse, onrus en sprong. Dit gaan gepaard met 'n gevoel van angs en 'n besef van skuld. Die mens wat nie van hierdie wêreld is nie, ervaar voortdurend dat hy op die grens lewe, daarom dat hy uit moontlike eksistensie lewe. Ek is nie reeds eksistensie nie, maar ek kan myself as moontlike eksistensie begryp en verwerklik. „Existenz ist Ruhe und Unruhe in einem. Sie ruht wieder im Dasein noch in sichselbst, sondern im Ergreifen des absoluten Seins durch das eigentlich Freiheitsbewusstsein in seiner transzendenten Abhängigkeit." (Philosophie: 23). Die eksistensie is geen gegewene vir die mens nie maar 'n moontlikheid, 'n 'Sein-können'. Dit is geen begrip nie, maar 'n vingerwysing op die 'jenseitigheid' van alle voorwerplikheid. Dit druk die sprong van die 'Umgreifende' wat ons is tot die 'Umgreifende' wat ons kan wees of eksisterend eintlik al is, uit. Dit is rus en onrus tegelyk; dit is en dit is nie: dit is proses. Met elke eksistensiële beleving gaan altyd die oortuiging van vryheid gepaard. Vryheid, beslissing, 'Aufschwung', ens. is soveel noodwendighede vir eksistensie. Van my eksistensie word ek inderdaad eers deur 'n sprong in die transendente ten volle bewus. „Existenz ist das Selbstsein, das sich zu sichselbst und damit zu seiner Transzendenz verhält" (ibid. 13). Tegelyk weet ons ook dat met des te groter oortuiging ons onself is, des te duideliker ons ervaar dat ons nie van onself is nie maar ons as 't ware geskenk word. Eksistensie is 'n bepaalde verhouding waarin ek tot die transendente staan; dit kom tot sigself in konfrontasie met die beleving van grenssituasies wat dit egter oorskry. Aangedrewe deur onrus en angs kom die mens daartoe om die sprong uit die immanente te waag. Die struktuur van die transendente bly egter onbepaald; dit word vanuit die mens voltrek; dit gee geen kennis nie want dit is slegs vir eksistensie. Vanuit transendensie word die werklikheid deursigtelik en word dit 'sub specie aeternitatis' gesien. Transendensie is 'n sprong van die 'wie is ek' na die 'wat is en moet wees'. Dit is

die sprong in die absolute, die transendente ‚Ansichsein‘, die Gans-andere, die Grond, die Ene, God.

Die Metafisika of die vraag na *Wat is en moet wees*: Dit is meer as duidelik dat Jaspers se filosofering oor drie dimensies beweeg: ‚Vorhandenes Weltsein‘, ‚Existierendes Dasein‘ en ‚Ansichsein‘; ‚handgreiflicher Bestand‘, ‚Freiheit‘, ‚Grund‘; ‚das All‘, ‚der Einzelne‘, ‚das Eine‘; ‚Welt‘, ‚Sele‘, ‚Gott‘. Hierdie drie dimensies waaroor die filosofering geskied bring drie wyses van transendering teweeg wat egter in verband tot mekaar staan en saam ’n eenheid vorm. Die een gee aanleiding tot die ander terwyl die nuwe een weer lig op sy voorganger werp. Teruggrypend gee dit die eintlike sin. „Transzendieren in der Weltorientierung bringt des Seinsbewusstseins in die Schweben unendlicher Möglichkeiten . . . Transzendieren in der Existenzerschließung vollzieht in der erworbenen Gelöstheit des Seins den Appell an Freiheit des Selbstseins . . . Das metaphysische Transzendieren beschwört für Existenz das Sein. Existenz trotzt gegen dieses Sein, das ihren eigenen Ursprung seiner Selbstständigkeit beraubt“. (ibid. 45). Die spanning tussen tyd en ewigheid, eensaamheid en kommunikasie, afhanklikheid en vryheid bly gehandhaaf. Die weg van die mens voltrek hom deur hierdie groot spanninge. Dit is geen kontinue voortschryding deur een vlak nie, maar telkens ’n sprong van ‚vorhandenes Weltsein‘ tot ‚existierendes Dasein‘ tot ‚Ansichsein‘, van wêreld tot ek tot God. By elke sprong is daar ’n nuwe motief: die wêreld moet ondersoek word om te probeer bepaal wat dit is en waar ek is; op myself kom dit uit hoofde van my vryheid en my uitgelewerdheid aan grenssituasies aan of ek wil eksisteer en kommunikeer; deur waaragtig te eksisteer, deurbreek ek die wande van die tyd en skyn iets van die ewigheid in die tyd—ek kan God soek, datgene wat is en moet wees.

Jaspers verskil radikaal van denkers soos Klages, Heidegger, e.a. Klages byvoorbeeld vind die groot siekte van die mensheid geleë in die feit van ’n buitewêreldlike transendensie. Hy wil van die ‚wie is ek‘, ‚waar kom ek vandaan en waar gaan ek heen‘ terug na die ‚Mutter des Seins‘; daarom is die gees eintlik die groot teëstander van die siel waaraan hy ’n suiwer biologiese betekenis heg. Heidegger op sy beurt beweeg tussen wêreldoriëntering en bestaansverheldering en is sy begrip van transendensie oorwegend ‚innerweltlich‘. Wanneer Jaspers beweer dat die mens God kan soek, kom hy vanselfsprekend in stryd met Kierkegaard en alle Teologie waar die grondstelling lui dat dit nie die mens is wat God soek nie, maar presies die teenoorgestelde.

Steeds moet in die gedagte gehou word dat die menslike Dasein die medium vir moontlike eksistensie is en dat wanneer die mens eksisteer, hy van sy gevangenskap en stranding, en sodoende van die twee groot feite van sy bestaan bewus word, naamlik ‚Schuldigwerden-müssen‘ en ‚Sterben-müssen‘. Die mens se gedoemdheid tot mislukking

openbaar juis die ontoereikendheid van alle immanensie. Dit maak die mens bewus van sy gegrepenheid deur die ware syn wat in transendensie na die Metafisika spreek. Dit is uit hoofde van die bodemloosheid van alle immanensie dat steun en rus in die transendensie en vanuit die transendente gevind word. Maar dit bly 'n swyende transendente. Jaspers se Metafisika is vanselfsprekend geen Metafisika in voor-Kantiaanse sin nie. Hierdie Metafisika, naamlik dié van Jaspers, is egter meer drang as stelsel, die drang naamlik om deur te dring tot die grense van ons wete en om vandaar tot die syn te trasendeer. Met hierdie drang soek „Existenz auf dem Wege über grenzenlose Weltorientierung durch das Daseiende als die Chiffren des Seins zu lesen“. Filosofering is nóg spekulاسie, nóg abstraksie, maar alleen 'n fase in die tot-sig-self-kom van die mens, dus geen absolute wete van iets nie, maar selfontdekking in die wêreld. Eksistensie sonder transendensie na die transendente is totaal ondenkbaar. „Menschsein ist Sein zum Transzendenten.“ Maar geen transendensie kan ooit die immanensie verlaat nie, dus bly dit immanente transendensie. Waaragtige filosofiese transendensie vind alleen in simbole plaas — die lees van die Chiffre. Maar die Chiffre is geen begrip wat in teoretiese gewaad pas nie. „Die Chiffre ist für Philosophie die Gestalt der transzendenten Wirklichkeit in der Welt, in der alles Chiffre sein kann und nichts für den Verstand zwingende Chiffre ist“ (Existenzphilosophie: 76). Die Religie wat wete van hierdie ‚Chiffren‘ het, word geensins deur Jaspers afgewys nie, hoewel hy tog verkies om op die smal pad tussen wetenskap en teologie te bly, d.w.s. die filosofiese lewe en die filosofering wat die enigste moontlikheid bied om deur stranding die syn te belewe. Vir die mens is dit noodsaak dat hy die Ewige Syn wat bokant homself is, sal ontmoet en dat hy sal weet dat God is en so lank God is, is dit genoeg. Daarom kan oor die Syn slegs in simbole of in Chiffren gepraat word, dit is „die Handschrift eines Anderen, welche, allgemein unlesbar, existentiell entziffert wird“. (Ibid. 77). Staande voor die transendensie ervaar die mens die immanensie as verval en as skuld. Dit is dit ‚Brüchigkeit alles Daseins‘ wat na transendensie in die transendente heenwys. Sodanige transendensie is geen filosofiese wete nie, maar filosofiese geloof. Dit is uit hoofde van die besef van eie onvolledigheid, verganklikheid en nietigheid dat die mens as 't ware die sprong maak, maar 'n sprong sonder antwoord van die ander kant. Die verborge Godheid gryp nie in nie. In sy onverbiddelike andersheid bewaar hy permanent die swye. En tog spreek hy tot ons uit hoofde van ons vryheid as die mag wat selfkeuse van ons eis. Hierdie spreke as ontsyfering van die simbool is en bly natuurlik maar menslike spreke, hoewel dit tog 'n spreke vanuit die allerdiepste sin van menswees is.

Jaspers se filosofering kan met reg gesekulariseerde Teologie genoem word, aangesien oor die Ryk van die Transendente alleen negatiewe uitsprake gemaak kan word. Filosofiese geloof is en bly geloof

sonder openbaring. De bekeringsroep wat Jaspers laat hoor, is 'n roep om jouself tot jouself te bekeer. Vir hom is die essensie van alle regte en ware Filosofie 'n filosofiese geloof, want, sê hy, „Eine Philosophie, deren Träger glaubenslos, weil existenzlos ist und in leeres Denken und in unwirkliche Behauptungen verfällt, in die bloße Immanenz abgeleitet, in einem Gewussten als dem Absoluten sich verfängt, ist so wenig noch Philosophie, wie die Religion die in der geistlosen Sinnlichkeit eines vermeintlich Übersinnlichen sich festsetzt, noch Religion ist” (ibid. 81). Hy spreek 'n vyftal filosofiese geloofsgrondstellinge uit: 1) God is, 2) Daar bestaan die onvoorwaardelike eis, 3) Die mens is eindig, 4) Die mens kan onder die leiding van God lewe en 5) Tussen God en eksistensie het die realiteit van die wêreld 'n verdwynende bestaan.

Ter afsluiting van hierdie enkele opmerkinge wat meer verontregting as enigiets anders van die persoon in kwessie is, laat ons hom oor hierdie probleem van die transendensie waaromtrent hy moontlik deur teoloë maar ook deur wysgere die skerpste veroordeel kan word, self aan die woord. Op die vraag *Was ist Transzendenz?* antwoord hy as volg: „Der Mensch ist zwar das für uns interessanteste Wesen in der Welt. Wir, die wir Menschen sind, wollen wissen, was wir sind und sein können. Aber eine ständige Beschäftigung mit dem Menschen erweckt Überdruß. Es ist als ob darin das Wesentliche versäumt würde. Denn der Mensch kann nicht aus sich selbst begriffen werden und im Vergewenwärtigen des Menschseins zeigt sich das Andere, wodurch er ist. Dieses ist für den Menschen als mögliche Existenz die Transzendenz. Während aber der Mensch anschauliche Wirklichkeit in der Welt ist, ist Transzendenz wie nicht da. Sie ist auch nicht erforschbar. Ihr Sein selbst ist bezweifelbar. Und doch ist alles Philosophieren auf das Ziel gerichtet, sich der Transzendenz zu vergewissern.

Dagegen ist einzuwenden, ob Philosophie nicht irrigerweise leisten wolle, was nur Religion zu leisten vermag. Religion vermittelt im Kult die leibhaftige Gegenwart oder doch Erfahrung der Transzendenz. Sie gründet den Menschen auf die Offenbarung Gottes. Sie zeigt die Wege des Glaubens an die offenbarte Wirklichkeit, an Gnade und Erlösung, und sie gibt Garantien. Nichts davon kann Philosophie leisten.

Wenn Philosophieren ein Kreisen um Transzendenz ist, so musz es daher Bezug auf Religion haben. Die Weise, wie Philosophie und Religion sich zueinander verhalten, ist in der Tat ein Ausdruck ihres Selbstverständnisses und der Tiefe ihrer Verwirklichung. Historisch sehen wir dieses Verhältnis in Gestalten des Kampfes, der Unterordnung, der Ausschließung. Ein endgültiges und ruhiges Verhältnis ist nicht möglich. Hier zeigt sich uns vielmehr eine Grenze. Wo die Frage durch Einsicht nicht nur begriffen, sondern gelöst scheint, da ist der Mensch beschränkt geworden. Wird die Religion von der

Philosophie ausgeschlossen oder die Philosophie von der Religion, wird von der einen Seite die Herrschaft über die andere behauptet durch den Anspruch, die alleinige höchste Instanz zu sein, so verliert der Mensch seine Offenheit für das Sein und seine eigene Möglichkeit zugunsten eines ihm selbst sich verschließenden Abschlusses der Erkenntnis. Er wird — ob in Beschränkung auf Religion oder auf Philosophie — dogmatisch und fanatisch und am Ende im Versagen nihilistisch. Religion braucht, um wahrhaftig zu bleiben, das Gewissen der Philosophie. Philosophie braucht, um gehaltvoll zu bleiben, die Substanz der Religion. Aber auch das ist eine zu einfache Formel, in der verschleiert bleibt, dasz es mehrere ursprüngliche Wahrheiten im Menschen gibt. Es ist allein möglich, Verwechslungen zu verwehren. Philosophie kann von sich aus die Religion nicht bekämpfen wollen, sondern musz sie anerkennen, aber als das ihr polar Gegenüberstehende und in der Polarität Verbundene, um das sie sich ständig bemüht, weil sie ständig von daher beunruhigt, angestoszen, aufgerufen wird. Philosophie kann auch die Religion nicht ersetzen wollen, nicht mit ihr in Konkurrenz treten, keine Propaganda für sich gegen sie machen. Im Gegenteil: Philosophie wird die Religion bejahen müssen zum mindesten als die Wirklichkeit, der auch sie selbst ihr Dasein verdankt. Wäre nicht Religion das Leben der Menschheit, so gäbe es auch keine Philosophie.

Aber Philosophie als solche kann die Transzendenz nicht in der Garantie einer Offenbarung suchen, sondern musz sich dem Sein nähern in den dem Menschen als Menschen gegenwärtigen Selbst-evidenzen des Umgreifenden (nicht etwa in Beweisen des Verstandes oder in Einsichten, die der Verstand als solcher gewinnen könnte) und durch die Geschichtlichkeit der Sprache der Transzendenz.

Auf die Frage, was Transzendenz sei, erfolgt darum keine Antwort durch eine Erkenntnis der Transzendenz. Die Antwort erfolgt indirekt im Erhellen der Ungeschlossenheit der Welt, der Unvollendbarkeit des Menschen, der Unmöglichkeit einer dauernden richtigen Welteinrichtung, des universalen Scheiterns, — bei gleichzeitiger Vergewärtigung, dasz nicht nichts ist, dasz veilmehr in Natur, Geschichte, Menschsein das Herrliche so wirklich ist wie das Furchtbare. Das Entscheidende innerhalb des Philosophierens ist, ob ich im Denken bis dahin komme, dasz mir das ‚von auszen‘ der Transzendenz als Ursprung des ‚von innen‘ gewisz wird, oder ob ich in der Immanenz bleibe mit der negativen Gewiszheit: es gibt kein drauszen, das Grund und Ziel von allem ist, von der Welt und dem, was ich selbst bin.“ (Über meine Philosophie: 357-359).

C. K. OBERHOLZER.